

Overgang fra skole til arbeidsliv **Nøkkelaspekter og anbefalinger til myndighetene**

I slutten av 1999 startet European Agency et stort prosjekt for å kartlegge prosessen ved overgangen fra skole til arbeidsliv rundt om i Europa. I prosjektet deltok fagpersoner på dette feltet fra 16 land¹. De aktuelle landene samlet inn informasjon om eksisterende strategier, gjennomføring av overgangsprosesser, problemer og resultater i hvert land. Fagpersoner fikk i oppgave å kartlegge relevant informasjon om temaer som utdanningsmuligheter for unge mennesker med funksjonshemninger etter endt obligatorisk utdanning, eksisterende overgangsprogrammer, sysselsettings- og arbeidsledighetssituasjonen for personer med funksjonshemninger, lovgivning og politiske tiltak knyttet til overgangsspørsmålet og hva som eventuelt blir gjort for å fremme sysselsettingen, samt både negative og positive trekk ved situasjonen i hvert land.

For å gjøre den nasjonale informasjonen mer fullstendig, ble et betydelig antall prosjekter/tiltak valgt ut for analyse. Prosjektene dekket tiltak i videregående skoler, yrkesopplæringscentre eller liknende typer opplæringsmiljøer med studenter med alle typer særskilte behov. Det ble ikke fokusert på noen spesiell målgruppe, i og med at hensikten var å skaffe seg en bredest mulig oversikt over situasjonen i de ulike landene, samtidig som landenes nasjonale prioriteter ble respektert. Det ble heller ikke foretatt noe valg med hensyn til type opplæring – vanlig skole eller spesialskole.

Med utgangspunkt i det innsamlede materialet deltok fagpersonene på flere studiebesøk og arbeidsmøter hvor flere land var med. Hensikten var å finne fram til likheter og ulikheter i måten å arbeide på, og utfra felles erfaringer lage den første analysen – om fellestrekk og motsigelser – ut fra erfaringene, og dermed gjøre det mulig å fremheve hvilke hovedaspekter som må vurderes, forsterkes eller endres innen dette feltet². Resultatene fra prosjektet tar for seg hovedproblemstillinger, nøkkelaspekter og viktige faktorer i forbindelse med overgangsprosessen.

Hovedproblemstillinger for elever med særskilte behov, deres familier og fagpersoner i overgangsprosessen

Her ble det gjennomført en undersøkelse av eksisterende dokumentasjon på europeisk og internasjonalt nivå. Problemer som tas opp innen utdannings- og arbeidssektoren er svært like og relatert til hverandre. Hovedproblemene er:

Data

Data om dette feltet er svært begrensede, og det er derfor vanskelig å sammenlikne land. Til tross for at landene bruker ulike termer – elever med funksjonshemming eller elever med særskilte behov – kan det anslås at den andelen av befolkningen som har særskilte behov, ligger på fra 3 til 20 % av unge under 20 år.

¹ Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Island, Italia, Luxembourg, Nederland, Norge, Portugal, Spania, Storbritannia, Sverige, Tyskland og Østerrike.

² For spesiell informasjon vedrørende situasjonen i bestemte land og bestemte interesseområder, se www.european-agency.org

Fullføringsandel

I 1995 var andelen av unge fra 20 til 29 år uten kvalifikasjoner på nivå med videregående skole, på rundt 30 %. Denne prosentandelen er enda høyere for elever med særskilte behov. Det er vanskelig å anslå antallet studenter som kommer til å avslutte utdanningen etter den obligatoriske fasen, men det er mulig å fastslå at mange aldri kommer til å ta utdanning utover de obligatoriske årene.

Tilgang til opplæring og praksis

Teoretisk sett har mennesker med særskilte behov de samme opplæringsmulighetene som andre mennesker, men i praksis er det hovedsakelig bare programmer rettet mot sosial velferd eller lavtlønte yrker som tilbys. De er ikke nødvendigvis interessert i de tilbudene de får, og utdanning og opplæringsprogrammer passer ikke alltid med deres interesser og behov. Dette setter dem i en lite fordelaktig posisjon på det åpne arbeidsmarkedet.

Forberedelse til arbeidslivet

Yrkesopplæring er ofte ikke relatert til hva som virkelig skjer i arbeidslivet, den skjer ofte isolert og er ikke vanligvis rettet mot yrker av sammensatt karakter. Personer med funksjonshemninger får ikke de kvalifikasjonene som er nødvendige for å gå ut i arbeidslivet, og opplæringstiltak må derfor tilpasses bedre til de kravene arbeidsmarkedet stiller i dag.

Arbeidsledighetstall

Arbeidsledighetsprosenten blant personer med funksjonshemninger er 2–3 ganger høyere enn blant ikke-funksjonshemmede. Nasjonale data omfatter bare registrerte arbeidsledige, men en stor andel personer med særskilte behov er ikke registrert fordi de aldri har hatt mulighet til å få sin første jobb. Arbeidsledighetstrygd til personer med funksjonshemninger har blitt den tredje største utgiftsposten til sosial stønad, etter alderspensjon og helseutgifter.

Forventninger og holdninger

Alle dokumenter er samstemte når det gjelder dette emnet. Lærere, foreldre, arbeidsgivere og folk generelt undervurderer evnene til personer med funksjonshemninger. Samarbeid er svært viktig for å få et realistisk syn på en persons ferdigheter i alle opplæringssektorene, også under overgangen til arbeidslivet.

Tilgjengelighet til arbeidsplassen

Det er fortsatt problemer knyttet til fysisk tilgjengelighet til arbeidsplassene, og det samme gjelder tilgang til personlig og teknisk støtte. Informasjon og støtte til arbeidsgivere er også et nøkkelspørsmål som er omtalt i mange dokumenter.

Implementering av eksisterende lovgivning

I mange land finnes det ingen juridiske rammer i forbindelse med overgang til arbeidslivet, eller det finnes rammer som kan føre til et lite fleksibelt system. Det å benytte kvotering for å få personer med funksjonshemninger ut i arbeidslivet, har ikke vist seg å være en heldig løsning verken når det gjelder bruk eller håndheving. De fleste land har gjennomført ulike tiltak med varierende effekt.

Nøkkelaspekter som må vurderes i forbindelse med overgangsproblematikken, iberegnet eksisterende problemer

Dette området ble utforsket gjennom drøftelse og analyse av dokumentasjon skaffet av fagpersoner fra de 16 landene som deltok i prosjektet. Seks aspekter ble særlig framhevet:

- Overgang er en prosess som må gis støtte ved hjelp av lovgivning og politiske tiltak som aktivt settes i verk.
- I overgangsprosessen må deltakelse sikres, og elevens personlige valg må respekteres. Eleven, deres familier og fagpersonene må arbeide sammen om å formulere en individuell plan.
- I overgangsprosessen må det utarbeides en individuell opplæringsplan som fokuserer på personens framgang og på endringer som eventuelt må gjøres i skolesituasjonen.
- Overgangsprosessen må baseres på direkte engasjement og samarbeid med alle involverte instanser.
- Overgangsprosessen krever et nært samarbeid mellom skoler og arbeidsmarkedet slik at man får prøve seg under virkelige arbeidsforhold.
- Overgangsprosessen er lang og sammensatt, og skal forberede og tilrettelegge for at unge skal kunne gå inn i voksenlivet og ha økonomiske forpliktelser.

Viktige faktorer som enten tilrettelegger for eller hindrer implementeringen av en vellykket overgangsprosess på et praktisk nivå

Disse faktorene ble identifisert ut fra lokal praksis, og utvalgt av ulike fagpersoner. Reelle overgangssituasjoner belyste en rekke faktorer som gjorde det enklere å lage en mer detaljert beskrivelse av de seks aspektene som er skissert ovenfor. Disse faktorene ser ut til å enten hindre eller tilrettelegge for en vellykket overgangsprosess. Beskrivelsen av faktorene viser at svært få av dem er knyttet til reelle eller enkle situasjoner – *enkle* faktorer. De fleste av dem er knyttet til sammensatte situasjoner som er nært bundet til hverandre – *sammensatte* faktorer.

Strategianbefalinger

Analysene av de tre områdene ovenfor resulterte i utarbeidelse av anbefalinger for fremtidige overgangsprosesser. De er rettet mot myndighetene, og har som formål å utvikle retningslinjer for hvordan man kan forbedre utviklingen og implementeringen av overgangsprosessen.

Disse anbefalingene på det politiske nivået skal regnes som retningslinjer som landene skal implementere på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Anbefalingene er basert på aspekter og faktorer som står listet opp i sluttrapporten³, og forsøker å belyse de praktiske handlingene som må utføres for å forenkle overgangen fra skole til arbeidsliv for unge med funksjonshemninger.

³ Se www.european-agency.org

Politiske og praktiske tiltak og gjennomføring av disse

Myndighetene bør:

- På en effektiv måte fremme og/eller sørge for en samstemt politikk mellom forskjellige instanser og unngå at det lages ny lovgivning som er motstridende med eller overlapper eksisterende lovgivning.
- Sikre konkrete tiltak for å implementere vedtatt lovgivning på en effektiv måte, slik at forskjeller og/eller diskriminering på grunnlag av ulike menneskelige eller tekniske forutsetninger kan unngås.
- Rådføre seg systematisk med frivillige organisasjoner som arbeider med og for unge med funksjonshemninger, og respektere deres holdninger.
- Være åpen for og fremme aktiv politikk for å forsterke sysselsetting og personlig selvstendighet.
- Sikre mer fokusert kontroll og evaluering av eventuelle "tilretteleggende" tiltak til fordel for personer med funksjonshemninger, som kvoteringssystemer, skattelettelser osv. og sikre at tjenester på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå fungerer effektivt.
- Sikre at det finnes omfattende informasjon om juridiske eller politiske tiltak rettet mot arbeidsgivere.
- Sikre at det opprettes lokale nettverk hvor alle parter er med, slik at en nasjonal politikk kan iverksettes.

Deltakelse – respekt for personlig valg

Myndighetene bør:

- Skaffe skolene de ressursene de trenger (tid og budsjett) for å gjennomføre arbeid med den unge og familien.
- Sikre at ressursene er brukt på en effektiv måte for å garantere at dette samarbeidet utføres.

Utarbeide et egnet individuelt opplæringsprogram

Myndighetene bør:

- Skaffe skolene de ressursene som er nødvendig for å sikre at det utvikles individuelle opplæringsprogrammer. Det er spesielt viktig at lærere får nok tid og nødvendige retningslinjer for oppgavene som skal utføres.
- Sikre at et overgangsprogram inkluderes i det individuelle opplæringsprogrammet.
- Sette kvalitetsstandarder for individuelle opplæringsprogrammer.
- Sikre at kvalifikasjonene studentene skaffer seg gjenspeiles i vitnemålene de mottar, og at eventuelle diskriminerende situasjoner unngås.

Direkte engasjement og samarbeid mellom alle involverte parter

Myndighetene bør:

- Sikre praktiske tiltak for samarbeid mellom instanser og sikre at dette samarbeidet følges opp.
- Sørge for at ansvarsområdene hos de ulike instansene er klart definert med tanke på effektiv koordinering.

- Sikre at koordineringen og fordelingen av ansvarsområder evalueres med tanke på innføring av nødvendige endringer.
- Sikre at alle instanser oppfyller sine forpliktelser og deltar i koordineringsoppgaven.
- Motivere arbeidsgivere og fagforeninger til å engasjere seg direkte ved hjelp av bestemte tiltak.
- Oppmuntre til samarbeid og koordinering mellom alle som er involvert på nasjonalt nivå.

Nært samarbeid mellom skolen og arbeidsmarkedet

Myndighetene bør:

- Sikre at alle unge får prøve virkelige arbeidsforhold.
- Garantere at alle unge får tilgang til en viss form for praktisk erfaring med hensyn til de ulike behovene de måtte ha.
- Organisere fleksible opplæringstiltak, som å sørge for forberedende perioder før de går ut i jobbpraksis.
- Fremme formelle og uformelle tiltak for firmaer (f.eks. skattereduksjoner, sosial anerkjennelse osv.) for å oppmuntre dem til å skaffe praksisplasser til unge mennesker.
- Vektlegge og demonstrere felles fordeler gjennom evaluering av gode overgangseksempler.
- Involvere arbeidsgivere i slike tiltak i samarbeid med arbeidsmarkedsinstanser og ved hjelp av informasjonskampanjer, arbeidsgivernetverk og fagforeninger.
- Vedkjenne seg behovet for et formelt samarbeid mellom opplærings- og sysselsettingsinstanser.
- Skaffe de ressursene som kreves for at lærerne hele tiden får utvikle seg fagmessig.

Overgangen til arbeidslivet er en del av en lang prosess

Myndighetene bør:

- Få alle nødvendige tiltak på plass for å sikre en vellykket overgangsprosess og identifisere og løse hindringer eller problemer i forbindelse med prosessen.
- Unngå fastlåste opplæringsprosedyrer (f.eks. i forbindelse med vurdering).
- Tilrettelegge for samarbeid mellom og innen instanser og godta at fagpersoner må bruke tid på samarbeids- og koordineringsoppgaver.
- Sikre at det utarbeides overgangsplaner tidlig nok i studentens skoleløp, ikke bare ved slutten av den obligatoriske opplæringen.
- Se behovet for at én faglig kvalifisert person fungerer som *talsmann* eller referanseperson og støtte for den unge i overgangsprosessen.

Fagpersoner, politikere og representanter for arbeidsgivere og fagforeninger som har deltatt i prosjektet, kom til den konklusjon at de foreslåtte anbefalingene utvilsomt vil forbedre overgangsprosessen og redusere problemene som unge står overfor når de avslutter skolegangen og konfronteres med spørsmål i forbindelse med å skaffe seg arbeid.

Mer informasjon

For spesiell informasjon vedrørende situasjonen i bestemte land og/eller bestemte interesseområder, se European Agency's database om overføringsprosessen på Internett: <http://www.european-agency.org/transit/index.html>

Mer informasjon om overgangsprosjektet (bl.a. prosjektrapporten på 13 språk, inkludert norsk) og arbeidet som utføres av European Agency generelt får du hos: The European Agency for Development in Special Needs Education

Sekretariatet

Østre Stationsvej 33

DK – 5000 Odense C Denmark

Tlf: +45 64 41 00 20

secretariat@european-agency.org

Kontoret i Brussel

Avenue Palmerston 3, B-1000 Brussel, Belgia

Tlf: +32 2 280 33 59 Faks: +32 2 280 17 88

E-post: brussels.office@european-agency.org

Internett: www.european-agency.org